

ČESKÁ MENŠINA NA UKRAJINĚ VE SVĚTLE STATISTIKY (1897–1939)

CZECH MINORITY IN UKRAINE IN THE LIGHT OF STATISTIC (1897–1939)

Daniel Vymětalík¹

Abstrakt

Předložená studie se zabývá demografickým vývojem české menšiny na Ukrajině. Studie zachycuje vývoj a změny v počtu a územním rozmístění české menšiny na území ruské a posléze sovětské Ukrajiny, chronologicky od prvního sčítání na území Ruského impéria v roce 1897 až po poslední sovětské sčítání v meziválečném období. Pro dosažení stanoveného cíle vychází z rozboru jednotlivých sčítání lidu.

Klíčová slova

česká menšina, gubernie, sčítání obyvatel, okruh

Abstract

Submitted study deals with the demographic development of Czech minority in Ukraine. The study intercepts development and changes in numbers and territorial concentration of Czech minority in Russian and later in soviet Ukraine, chronologically since the first population census in Russian Empire in 1897 until the last soviet census in the interwar period in year 1939. To achieve set goals the study analyses the individual population censuses.

Keywords

Czech minority, governorate, population census, district

---

¹ Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě, Slezská univerzita v Opavě

1. ÚVOD

Českou menšinou na Ukrajině označujeme různorodou skupinu českých vystěhovalců a jejich potomků. Ti se usazovali od 60. let 19. století převážně na území Volyňské gubernie. Usazovali se také v Kyjevské gubernii a na Krymu. Další skupinu představuje vystěhovalectví kvalifikovaných odborníků a technické inteligence, kteří přicházeli do velkých měst od konce 19. století. Na přelomu 19. a 20. století vznikaly české osady i na území Chersonské gubernie, a to emigrací potomků náboženských exulantů z doby pobělohorské, přicházejících z polského Zelowa, a také sekundární migrací Čechů již na Ukrajině usazených. Nakonec českou komunitu na Ukrajině rozšířili váleční zajatci rakousko-uherské armády české národnosti, kteří se rozhodli během pobytu v zajateckých táborech na Ukrajině usadit mezi českými krajany.

Cílem předkládané studie je zachytit vývoj a změny v počtu, územním rozmístění a základní charakteristiku české komunity na Ukrajině od konce 19. století až do roku 1939, a to prostřednictvím rozboru výsledků jednotlivých sčítání lidu.

Při hodnocení počtu, vývoje a rozmístění české menšiny se práce potýkala se dvěma metodickými problémy. Území Ukrajiny ve zkoumaném období, jakožto součást Ruského impéria, nebylo přesně vymezeno. S ohledem na směry tehdejšího českého vystěhovalectví do Ruského impéria byly do práce zahrnuty téměř všechny oblasti dnešní Ukrajiny, respektive tehdejší gubernie. Vyloučena byla pouze západní Ukrajina², která až do let 1939–1945 nebyla součástí Ruska ani SSSR. Naopak byl zahrnut částečně Krym jako jedno z center početného českého vystěhovalectví. Ten byl součástí Tauridské gubernie a její severní újezdy³ se nacházely v pevninské části Ukrajiny. V důsledku správních reforem v letech 1919–1920 se staly součástí pevninských gubernií Ukrajiny, posléze okruhů. Krymský poloostrov však zůstával součástí RSFSR a v roce 1954 byl předán Ukrajině. Další problém představovalo rozdílné správní členění Ukrajiny před první světovou válkou a jeho proměny ve 20. a 30. letech, zrušení starých gubernií a jejich nahrazení okruhy, posléze oblastmi. Pro zachycení české menšiny v podmínkách nového správního členění byly sečteny počty české menšiny v jednotlivých okruzích, které vznikly na území bývalých gubernií, a ty byly porovnávány s výsledky v bývalých guberniích.

Problematiku ruských a posléze sovětských sčítání obyvatel zpracovali ruští i západní odborníci. Již na počátku 50. let P. Galin poukázal na fungování sovětské statistiky na případu sčítání z let 1937–1939 (Galín, 1951). Přípravu a způsob provedení prvního oficiálního sovětského sčítání v roce 1926 včetně charakteristiky předchozích sčítání zachytil Nikolaj Vorobjev (Vorobjev, 1957). V širší časové perspektivě tuto záležitost od sčítání v roce 1897 až po sčítání v roce 1979 také zpracoval Lee Schwartz (Schwartz, 1986, s. 48–69).

Politické změny na přelomu 80. a 90. let umožnily sovětským, respektive ruským demografům i historikům výzkum dosud utajovaného sčítání z roku 1937 a s ním souvisejícího sčítání v roce 1939. Již na konci 80. let vznikly studie Marca Tolce (Tolc, 1989, s. 56–61) a Alexandra Caplina (Caplin, 1989, s. 175–181). O něco později na problematičnost těchto sčítání poukázali Jevgenij Andrejev, Leonid Dárský a Taťjana Charková (Andrejev et al., 1993, s. 23–35) v knize o demografickém vývoji Sovětského svazu od roku 1922 až do jeho rozpadu. Podrobný

2 Tímto územím se myslí Halič, Zakarpátí, Bukovina a částečně Besarábie, kterou v březnu 1918 anektovalo Rumunsko, jehož součástí zůstala až do roku 1940.

3 Jde o Dněprovský, Berdanský a Melitopolský újezd.

rozbor sčítání z roku 1937 provedli Igor Kiselev, Jurij Polajkov a Valentina Žiromskaja, která mimo jiné zpracovala v samostatné studii návaznost, respektive podobnosti a odlišnosti sčítání z let 1926, 1937 a 1939, posléze poukázala na falzifikace ve sčítání v roce 1939 v podobě tzv. pripisok (Žiromskaja et al., 1996; Žiromskaja, 1990, s. 84–102; Žiromskaja, 1992, s. 4–10). Problematiku tzv. pripisok v roce 1939 znovu rozpracoval ve svém internetovém článku Dmitrij Bogojavlenskij (Bogojavlenskij, 2013), stručnou charakteristiku sovětských sčítání obyvatel ve 20. a 30. letech v rámci regionu centrálního Černoze podal ve své studii E. Sukmanov (Sukmanov, 2013) a nový pohled na sčítání v roce 1939 představil Sergej Maksudov (Maksudov, 2014, s. 307–332). Ze současné západní produkce uvedme alespoň kapitolu v sedmém díle publikace věnované vývoji SSSR v letech 1937–1939 (Davies et al., 2018, s. 129–153). Většina prací tak věnovala primární pozornost sčítáním z let 1937–1939 a chybí tak výraznější revize sčítání z let 1920–1926. Přitom všichni uvedení autoři s výjimkou S. Maksudova zpochybňují nebo alespoň mají kritické námitky vůči výsledkům těchto sčítání.

Údaje k počtu a rozmístění české menšiny můžeme čerpat z jednotlivých publikovaných výsledků sčítání. První a současně jediné sčítání v Ruském impériu proběhlo v roce 1897. Dané sčítání však nepoužívalo národnost, ale rodný jazyk, a tak určujeme národnost na základě rodného jazyka. Tento fakt sice není výjimkou, protože i v jiných zemích se v té době používala například obcovací řeč. Na druhou stranu v podmínkách pokračující rusifikace jednotlivých národností může být zčásti nespolehlivé odvozovat tímto způsobem národnost.

Další sčítání proběhlo až v roce 1920. Toto sčítání již používalo národnost. Probíhalo však v době občanské války a zahraniční intervence, proto nepodchytilo celé území Ukrajiny. Kromě Volyňské a Podolské gubernie, které byly zasaženy probíhající polsko-sovětskou válkou, nezahrnuje ani výsledky národnostního složení nově vzniklé Záporožské gubernie, kde se odehrávaly boje mezi bělogvardějci a bolševiky a rolnická povstání. Nejvíce Čechů žilo právě na území Volyňské gubernie, z tohoto důvodu jsou jeho výsledky neúplné a nepřesné.

První oficiální sčítání v Sovětském svazu proběhlo v prosinci 1926. Stejně jako sčítání v roce 1920 i toto používá národnost, ale i rodný jazyk. Neuvádí však samotnou českou národnost a do jedné národnostní skupiny tak řadí Čechy a Slováky. V porovnání s předchozími sčítáními probíhalo v době politiky tzv. korenizace, kdy sovětská vláda cíleně podporovala jednotlivé neruské národy ve snaze o jejich jednodušší sovětizaci. Atmosféra pro uvedení své národnosti byla proto mnohem příznivější. Dalším nedostatkem tohoto sčítání je skutečnost, že zachycuje údaje o populaci jen na úrovni okruhů a rajonů, nikoliv již na úrovni venkovských národnostních rad. Navíc s ohledem na nepočetnost české minority na Ukrajině a zvláště na východě neuvádí českou národnost v případě rajonů tehdejší Doněcké, Charkovské, Poltavské a částečně Černigovské gubernie. Daný problém lze sice vyřešit díky statistice venkovského obyvatelstva, která byla vydána v roce 1927⁴, česká menšina v této části ale žila převážně ve městech.

Za problematická lze považovat sčítání z let 1937 a 1939. Sčítání v roce 1937 neposkytlo plánované výsledky, co se týče počtu obyvatel, protože kolektivizace zemědělství a represe na počátku 30. let si vyžádaly značné oběti. Bylo prohlášeno za neplatné, jeho výsledky

4 Viz Nacionalnyj sklad silskoho naselennja Ukrainy (za nacionalnistju hospodariv). Poperedni pidsumky Vsesojuznogo perepisu naselennja 1926 r. Tom 1. Vyp. 1. Charkiv, 1927.

byly na dlouho utajeny a organizátoři perzekvováni. Nové sčítání bylo provedeno v lednu 1939. Za pomoci falzifikací a jiných úprav již poskytlo alespoň částečně uspokojivé výsledky. Dané sčítání zahrnuje pojem národnost, v tomto případě českou národnost v samostatné skupině, a jeho výsledky jsou dostupné v online verzi demografického žurnálu demoscop.

2. ROZBOR JEDNOTLIVÝCH SČÍTÁNÍ A REKONSTRUKCE VÝVOJE, POČTU A ROZMÍSTĚNÍ ČESKÉ MENŠINY NA UKRAJINĚ

Jak ukazuje první sčítání, Češi byli nepočetnou menšinou. V žádné z gubernií netvořili ani jedno procento populace. Současně šlo o koncentrovanou menšinu. Z celkového počtu 36 681 ukrajinských Čechů tři čtvrtiny ukrajinských Čechů žily na území Volyňské gubernie. Podle sčítání v roce 1897 zde uvedlo rodným jazykem český jazyk 27 670 osob a tím se de facto přihlásily k české národnosti. Protože šlo primárně o zemědělskou migraci do této gubernie, žilo ve městech (v gorodach) jen 962 osob, což představuje pouhých 3,5 procenta Volyňských Čechů. Zbýlých 26 708 tak připadá na venkovskou populaci (v ujezdach bez gorodov) (Pervaja vseobščaja perepis, t. 8, 1904, s. 86). Ve zbytku gubernií Češi představovali v celkovém počtu Čechů jen zlomky procent. Dalším ostrůvkem českého osídlení byla Kyjevská gubernie, kde uvedlo rodným jazykem český jazyk 3 294 osob, tedy devět procent z celkového počtu ukrajinských Čechů. Navzdory početnějšímu městskému vystěhovalectví do Kyjevské gubernie většina Čechů žila na venkově, a to v počtu 2 211 osob. Počet Čechů v gorodach však nebyl marginální, 1 083 osob, tj. téměř třetina Čechů dané gubernie. Ve skutečnosti absolutní většina těchto Čechů v počtu 945 osob žila v Kyjevě (Pervaja vseobščaja perepis, t. 16, 1904, s. 88). Třetí místo připadlo Tauridské gubernii, v níž uvedlo rodným jazykem český jazyk 1 962 osob, z toho jen 223 osob, a tedy 11,4 procenta populace, žilo ve městech, zbylých 1 739 žilo na venkově. Přitom v pevninské části gubernie bylo zaznamenáno 788 Čechů, na Krymu 1 174 (Pervaja vseobščaja perepis, t. 41, 1904, s. 94). Větší počet Čechů byl zjištěn ještě v Chersonské gubernii, kde uvedlo český jazyk jako rodný jazyk 1 351 osob. V porovnání s výše uvedenými guberniemi však více než polovina Čechů, 709 osob, žila ve městech. Stejně jako v případě Kyjevské gubernie byla většina koncentrována do jednoho města, Oděsy, v počtu 616 osob (Pervaja vseobščaja perepis, t. 47, 1904, s. 90), ačkoliv centrem gubernie byl Cherson. Ve zbývajících ukrajinských guberniích již počet Čechů nepřesáhl 1 000. V Podolské gubernii na základě uvedeného rodného jazyka Češi čítali 886 osob. Z tohoto počtu jen 163 osob, tedy 18 procent podolských Čechů, žilo ve městech a 723 na venkově (Pervaja vseobščaja perepis, t. 32, 1904, s. 98). V Besarabské gubernii žilo 482 Čechů, ve městech 176 a na venkově 306 (Pervaja vseobščaja perepis, t. 3, 1905, s. 70). Na území Katěrinoslavské gubernie Češi tvořili 450 osob, z hlediska charakteristiky osídlení žilo 185 osob ve městech a 265 na venkově (Pervaja vseobščaja perepis, t. 13, 1904, s. 74). V Charkovské gubernii považovalo 221 osob český jazyk za svůj rodný jazyk. Zde Češi tvořili většinově městskou populaci, 142 osob, tedy téměř dvě třetiny, žilo v gorodach, z toho 96 osob v Charkově a 79 v ujezdach bez gorodov (Pervaja vseobščaja perepis, t. 46, 1904, s. 102). Nejméně Čechů pak žilo na území levobřežní Ukrajiny, tedy v Černigovské a Poltavské gubernii, a to v počtu 209 a 156 osob. Pokud jde o Poltavskou gubernii, také zde byli Češi většinově usazeni ve městech, v počtu 84 osob (Pervaja vseobščaja perepis, t. 33, 1904, s. 100).

V Černigovské gubernii však městská populace představovala jen významné procento usedlíků, nikoliv většinu. Pouze 87 osob bylo zaznamenáno ve městech, což je z počtu 209 osob 41, 62 procent, ostatní osoby žily na venkově (Pervaja vseobščaja perepis, t. 48, 1905, s. 112).

Jak sčítání ukazuje, česká menšina tvořila tedy venkovskou populaci. Na venkově žilo celkem 32 867 osob, ve městech jich žilo 3 814. Většinově městskou populaci tvořily osoby v Chersonské, Charkovské a Poltavské gubernii.

Při posuzování těchto výsledků je ale nutno zdůraznit, že odpověď na otázku rodného jazyka se nemusela shodovat s odpovědí na otázku národnosti, zvláště v podmínkách rusifikace. Češi, ve srovnání s Poláky či jinými národy, obývající západní část impéria se však nestali součástí Ruska v důsledku jeho územní expanze, ale dobrovolnou, mnohdy i ruskými úřady podporovanou emigrací. Z toho důvodu Češi nevytvářeli žádné hnutí za nezávislost a nepředstavovali takovou hrozbu pro integritu říše jako Poláci či Ukrajinci. Předpokládalo se, že se postupně sami začlení do ruské společnosti, a proto se carské úřady stavěly k Čechům víceméně neutrálně. Na druhou stranu diskriminace a omezení se přesto nějakým způsobem dotkly i Čechů. To se týká zvláště pravobřežní Ukrajiny, tedy Volyňské a části Kyjevské gubernie. V letech 1884–1891 byla přijata řada opatření, která rušila dosavadní privilegia, jež byla udělována zahraničním kolonistům při osidlování těchto území. Podle carského dekretu z roku 1884 Češi nesměli nakupovat půdu na Volyni, o čtyři roky později byli zahraniční kolonisté zrovnoprávněni s domácím obyvatelstvem. V roce 1891 byly zrušeny české volosti, bylo provedeno nové dělení újezdů a na každých 100 jardů zahraničních kolonistů byl přidělen policejní úředník, na každých 1 000 pak soudní úředník. Výdaje spojené s činností těchto úředníků přitom museli hradit kolonisté (Poliščuk, 2012, s. 195–196). Za této situace se můžeme domnívat, že část z nich se dobrovolně asimilovala, hledajíc výhody spojené s asimilací.

Nepřesnosti či neúplnosti výsledků mohou být způsobené také několika dalšími faktory. Některé české vesnice totiž vznikly až po sčítání v roce 1897 či jejich formování trvalo až do první světové války. To se týká primárně Chersonské gubernie. Řada Čechů si ponechala staré rakousko-uherské občanství, a tak byli vedeni ve sčítání jako cizinci bez uvedení národnosti. Počet Čechů, s ohledem na tyto okolnosti, bude zřejmě vyšší.

Další sčítání v Ruském impériu mělo proběhnout v roce 1910, z byrokratických důvodů bylo odloženo na rok 1915 a vypuknutí války jej odložilo navždy (Schwartz, 1986, s. 52). Je ale zřejmé, že za následujících 17 let se počet Čechů zvýšil s ohledem na pokračující emigraci a zůstává jen otázka, jak tato změna ovlivnila pořadí gubernií a poměr městského a venkovského obyvatelstva. Další údaje o populaci proto čerpáme z prvního sovětského sčítání lidu, které proběhlo v srpnu 1920.

V roce 1920 došlo k výraznému poklesu počtu české menšiny, z původních 36 681 se počet Čechů snížil na 7 104. Je však evidentní, že Čechů bylo více, neboť dané sčítání nezachytilo Volyňskou a Podolskou gubernii, kde probíhaly boje polsko-sovětské války.

Rozbor výsledků na úrovni jednotlivých gubernií přitom naznačuje, že došlo spíše k nárůstu a ten pokles, který vidíme, byl způsoben nezahrnutím Volyňské, Podolské a Záporožské gubernie. Vzhledem k tomu, že nebyla zachycena Volyňská gubernie, v níž žila většina ukrajinských Čechů, bylo nejvíce Čechů zaevidováno v Kyjevské gubernii. Zde pozorujeme mírný nárůst Čechů na 3 512 osob oproti předchozímu sčítání. Dvojnásobný vzrůst počtu

Čechů byl zaznamenán v Charkovské gubernii, kde bylo podle daného sčítání zaevidováno celkem 445 osob české národnosti (Naselenije Ukrajiny, 1922, s. 21, 23).

Správní reformy prováděné sovětskou vládou v letech 1919–1920 měly zásadní dopad na koncentraci české menšiny převážně na jihovýchodě Ukrajiny. V Katěrinoslavské gubernii zůstalo ze 450 Čechů jen 189 osob české národnosti (Naselenije Ukrajiny, 1922, s. 21). Daný pokles však souvisí se vznikem Doněcké gubernie vyčleněním Bachmutského (130 osob), Mariupolského (21 osob) a Slavjanoserbského újezdu (25 osob)⁵ z Katěrinoslavské gubernie (Dmitrijenko, 2004, s. 48–49). V ní se k české národnosti podle tohoto sčítání přihlásilo celkem 719 osob (Naselenije Ukrajiny, 1922, s. 20). Počet Čechů v Doněcké gubernii tak alespoň zčásti naznačuje, že v letech 1897–1914 jejich počet v Katěrinoslavské gubernii pravděpodobně vzrostl. Kromě toho vyčleněním Oleksandrivského újezdu z Katěrinoslavské gubernie a severních újezdů Tauridské gubernie vznikla v roce 1920 Oleksandrivská gubernie, jejíž název byl od roku 1921 Záporožská gubernie (Dmitrijenko, 2004, s. 50–51). Vznik této gubernie však nepřispěl k poklesu české populace v Katěrinoslavské gubernii, protože v Oleksandrivském újezdu bylo v r. 1897 zaevidováno nepatrné číslo, jen 29 Čechů. Bohužel ani v rámci Záporožské gubernie neproběhlo sčítání. Přitom se zde nacházela česká kolonie Čechohrad, proto lze očekávat, že určitý počet Čechů bude rovněž zde.

Také na jihu Ukrajiny pozorujeme jisté zvýšení počtu české menšiny. Již v roce 1919 sovětská vláda na Ukrajině rozdělila Chersonskou gubernii na Oděskou a Chersonskou, respektive od roku 1920 Mykolajivskou (Dmitrijenko, 2004, s. 43, 45–46). Přitom většina Čechů bývalé Chersonské gubernie žila na území Oděské gubernie. Dané sčítání zde zaevidovalo celkem 1 430 Čechů, v Mykolajivské gubernii 406 Čechů (Naselenije Ukrajiny, 1922, s. 22), to znamená 1 836 Čechů v rámci bývalé Chersonské gubernie. V případě bývalé Chersonské gubernie je tedy zřejmé, že došlo k nárůstu české populace.

Naopak k poklesu české menšiny došlo v Černigovské gubernii, kde se přihlásilo k české národnosti jen 146 osob. Drobný pokles pozorujeme i u Poltavské gubernie, z původních 156 osob na 138 (Naselenije Ukrajiny, 1922, s. 23), ovšem toto nevýznamné číslo je třeba posuzovat v kontextu vzniku Kremenčucké gubernie, jejíž území tvořila část Poltavské, Kyjevské a v menší míře Chersonské gubernie. V době tohoto sčítání žilo v Kremenčucké gubernii 119 Čechů (Naselenije Ukrajiny, 1922, s. 21; Dmitrijenko, 2004, s. 51).

Také na Krymu došlo k navýšení počtu Čechů. Oproti počtu 1 174 Čechů žijících na Krymu v roce 1897 bylo na území poloostrova v roce 1921 napočítáno celkem 1 413 osob (Predvaritelnye itogi perepisi, 1922, s. 8–11).

Výsledky v jednotlivých guberniích tak potvrzují, že se částečně zvýšil počet české národnosti na Ukrajině a zůstává jen otázkou, jaký výsledek by dalo zahrnutí třech výše uvedených gubernií. Vyšší počet Čechů v bývalé Chersonské gubernii odpovídá jejímu osidlování českými kolonisty i po roce 1897. Nemalý podíl mohla sehrát také skutečnost, že na začátku 20. let se mnoho Čechů ocitlo na jihu Ukrajiny. Mezi nimi byli váleční zajatci rakousko-uherské armády, z nich někteří pobývali v Oděse. Po etablování sovětské moci na Ukrajině se zde hodlali usadit a později dokonce získat sovětské občanství (Volkova, 2006, s. 127). V případě Kyjevské a Charkovské gubernie můžeme nárůst odůvodnit pokračujícím, tzv. městským vystěhovalectvím po roce 1897.

⁵ Daná čísla pochází ze sčítání z roku 1897 za Katěrinoslavskou gubernii (Pervaja vseobščaja perepisi, t. 13, 1904, s. 74).

Další sčítání, tentokrát všesvazové, proběhlo v prosinci 1926. Dané sčítání již zachytilo celé území tehdejší Ukrajiny. Probíhalo však v rámci nového administrativního dělení země, když staré guberniální rozdělení nahradil v roce 1925 nový správní systém. Namísto gubernií vzniklo 40 okruhů, které se dále členily na rajony. Současně došlo ke změnám v národnostní politice. Původní rusifikační národnostní politika byla nahrazena tzv. politikou korenizace,⁶ která probíhala v sovětských republikách od roku 1923 ve snaze zajistit sovětské vládě podporu národnostních menšin. Tato tolerantní národnostní politika umožňovala jednotlivým menšinám včetně české vytěžit maximum z této politiky pro svůj národnostní rozvoj. I přes tuto tolerantní národnostní politiku se však česká menšina nevyhnula nějakému útlaku. Ten však nebyl způsoben národnostní diskriminací, ale hledáme ho v ekonomické oblasti. Česká menšina totiž patřila k zámožnější rolnické třídě a tento ekonomický status se stal příčinou represí (Auerhan, 1935, s. 42).

Porovnáním výsledků všesvazového sčítání s výsledky sčítání z roku 1897 vidíme, že na Ukrajině se snížila česká populace o více než polovinu, z 36 681 na 16 091. Srovnáním počtu české menšiny na území Ukrajiny s celosvazovými čísly⁷ ale zjišťujeme, že i nadále více než polovinu ruských, respektive sovětských Čechů představovali Češi žijící na Ukrajině.

K největšímu poklesu došlo na území bývalé Volyňské gubernie, která byla nahrazena třemi okruhy (Sagač, 2010, s. 174). Rozdělení této gubernie na základě Řížského míru v březnu 1921 znamenalo, že újezdy s početnějšími českými komunitami, s výjimkou Žitomirského, připadly Polsku.⁸ Z původních 27 670 Čechů tak v roce 1926 zůstalo 7 466, z nich pro 7 008 byl český nebo slovenský jazyk rodným jazykem. Přitom drtivá většina zdejších krajanů patřila k venkovské populaci. Z celkového počtu žilo na venkově 6 749 osob, zatímco ve městech žilo 717 Čechů, z toho 269 v Žitomiru. 5 340 krajanů bylo gramotných (71,5 %) a z nich 3 788 četlo a psalo česky nebo slovensky. Na úrovni jednotlivých okruhů bylo zaznamenáno nejvíce osob české národnosti ve Volyňském okruhu (3 704 osob), dále v Korosteňském okruhu (2 041 osob) a 1 721 Čechů žilo v Šepetovském okruhu. I přes tento pokles tak nadále nejvíce Čechů žilo právě zde (Vsesojuznyj perepys ljudnosti, Tom XI, 1929, s. 76–79, 84–86; Vsesojuznaja perepis naselenija, Tom XII, 1929, s. 42–44).

Sečtením pěti okruhů vzniklých na území Kyjevské gubernie zjišťujeme, že nárůst české populace pokračoval i ve 20. letech. Podle tohoto sčítání zde žilo celkem 4 280 Čechů podle národnosti a 3 458 podle jazyka. Z toho většina žila jen na území dvou okruhů, Berdičevského (1 835 osob) a Kyjevského (2 106), v ostatních okruzích byl jejich počet rozdělen následovně: v Čerkasském 130, v Bělocerkovském 113 a v Umanském okruhu 96. Podle statistiky venkovská populace (2 893) nadále převyšovala městskou populaci (1 387 osob), snížil se ale počet kyjevských Čechů (990) na celkové městské populaci někdejší Kyjevské gubernie. Z celkového počtu bylo 3 213 gramotných (75 %), ale jen

⁶ Korenizace v praxi znamenala vytváření národnostních území, řízené elitou, rekrutovanou z místních národností, právo na vzdělání ve svém rodném jazyce v daných územních jednotkách, existenci různých kulturních institucí a uplatňování menšinových jazyků v místní administrativě (Martin, 2011, s. 21–25; Magočij, 2017, s. 561–562). Česká menšina v rámci této menšinové politiky měla 13 národnostních rad a 19 škol, převážně na Volyni (Vaculík, 1998, s. 90, 93).

⁷ Podle sčítání v roce 1926 žilo v celém Sovětském svazu 27 100 Čechů, srov. (Vaculík, 1998, s. 81).

⁸ Polsku připadly Dubenský, Lucký a téměř celý Rovenský újezd, naopak sovětské Ukrajině zůstalo kromě celého Žitomirského újezdu 97 procent Novohrad Volyňského, 90 procent Ovruckého, 53 procent Ostrožského, 7 procent Křemeneckého a 1 procento Rovenského újezdu srov. Týž, s. 81.

1 923 umělo číst a psát česky či slovensky (Vsesojuznaja perepis naselenija, Tom XII, 1929, s. 13–19, 25–30, 37–42; Sagač, 2010, s. 174).

Češi obývající bývalou Oděskou gubernii byli v době tohoto sčítání rozptýleni napříč územím pěti okruhů, Oděského (446 osob), Pervomájského (430 osob), Chersonského (187 osob) a v menším počtu žili i v Mykolajivském a Zinovjevském okruhu v počtu 64 a 70 osob. Souhrnně se jedná o 1 197 osob, z toho 927 uvedlo český či slovenský jazyk rodným jazykem. Zdejší krajané žili převážně na venkově (820 osob), z celkového počtu městské populace (377 osob) žila více než polovina v Oděse (261 osob). Většina Čechů byla gramotných (908 osob, 75,9 %) a 519 osob umělo číst a psát v českém nebo slovenském jazyce (Vsesojuznaja perepis naselenija, Tom XIII, 1929, s. 12–15, 22–33, 35–39; Sagač, 2010, s. 174).

Specifickou situaci představuje Katěrinoslavská gubernie. Ta zaznamenala nárůst počtu českého obyvatelstva na 1 135, z nich 929 uvedlo češtinu nebo slovenštinu rodným jazykem. Dané číslo je ale zavádějící, protože v roce 1923 byly připojeny újezdy již zrušené Záporožské gubernie ke Katěrinoslavské gubernii. Ve skutečnosti ke zvýšení počtu českého obyvatelstva přispěl Melitopolský újezd, respektive okruh, v němž v roce 1926 žilo 829 Čechů. Pokud jde o další okruhy, 177 Čechů žilo v Katěrinoslavském okruhu a ve zbývajících okruzích Češi tvořili jen několik desítek osob, v Záporožském čítali 72 osob a v Krivorožském 57 osob. Více než tři čtvrtiny žily na venkově, konkrétně 898 osob, zbývajících 237 žilo ve městech. Z hlediska gramotnosti umělo číst a psát 870 osob (76,7 %), z toho 709 česky nebo slovensky (Vsesojuznaja perepis naselenija, Tom XIII, 1929, s. 19–22, 247–256; Sagač, 2010, s. 174).

V okruzích bývalé Podolské gubernie bylo zjištěno celkem 603 Čechů podle národnosti a 385 podle rodného jazyka. Ti byli podle jednotlivých okruhů rozmístěni následovně: Vinický 314 osob, Tulčinský 112 osob, Proskurovský 89, Mohilevský 50 a Kamenecký okruh 38 osob. Také zde žilo více Čechů na venkově (343 osob), nezanedbatelný počet Čechů pobýval také ve městech (260), z nich na Vinici připadá 49 osob. Z 511 gramotných (84,7 %) více než polovina, tedy 288, psalo a četlo česky nebo slovensky (Vsesojuznaja perepis naselenija, Tom XII, 1929, s. 19–25, 30–37; Sagač, 2010, s. 174).

Méně početnou komunitu vytvářela česká menšina na východě Ukrajiny. Na území někdejší Doněcké gubernie se počet Čechů snížil na 492, přičemž pro 282 osob byla čeština nebo slovenština rodným jazykem. Z toho nejvíce Čechů bylo v Artemivském okruhu v počtu 243 osob, v Luhanském okruhu bylo 95 osob české národnosti, ve Stalinském okruhu bylo 79 osob české národnosti, v Mariupolském okruhu 60 a v Starobielském okruhu podle daného sčítání žilo 15 osob české národnosti. V porovnání s komunitou Volyňských či jihoukrajinských Čechů většina zdejších krajanů žila ve městech (425 osob), zatímco zbývajících 67 na venkově. Také v oblasti gramotnosti pozorujeme procentuálně vyšší podíl gramotných Čechů než u výše zmíněných gubernií. Zde bylo 398 gramotných (80,9 %) a 224 psalo a četlo česky či slovensky (Vsesojuznaja perepis naselenija, Tom XIII, 1929, s. 16–19, 33–35, 340–353; Sagač, 2010, s. 174).

Také v rámci bývalé Charkovské gubernie došlo ve 20. letech k poklesu české populace na 296 osob, pro 162 z nich zůstávala čeština nebo slovenština rodným jazykem. Z tohoto počtu žilo 214 Čechů, a tedy více než dvě třetiny, v Charkovském okruhu, zbývajících 82 osob české národnosti bylo rozděleno následovně: Sumský okruh 54 osob, Kupjanský okruh 15 osob a Izjumský okruh 13 osob. Také v tomto případě většina (227) zdejších krajanů

žila ve městech, z toho 145 v Charkově a 69 na venkově. Statistika rovněž potvrzuje vyšší úroveň gramotnosti. V rámci těchto okruhů bylo 266 Čechů gramotných (89,9 %) a z nich 160 osob psalo a četlo česky či slovensky (Vsesojuznaja perepis naselenija, Tom XII, 1929, s. 286–288, 291–293, 306–313; Sagač, 2010, s. 174).

Nejméně Čechů bylo zjištěno opět v rámci bývalé Poltavské a Černigovské gubernie, přičemž nebyly zaznamenány výrazné rozdíly oproti předchozímu sčítání. V okruzích, které nahradily Poltavskou gubernii, se počty osob české národnosti pohybovaly jen v několika desítkách. Celkově bylo napočítáno 168 Čechů podle národnosti a 83 podle jazyka, z toho pouze v Poltavském okruhu můžeme hovořit o mírně početnější komunitě v počtu 71 osob, jinak v ostatních okruzích počet osob deklarující českou národnost nepřesáhl 30, například v Kremenčuckém okruhu uvedlo 28 osob českou národnost, v Lubenském okruhu 24, v Priluckém 20 a v Romenském okruhu 25. Ještě hůře je na tom Černigovská gubernie. V ní bylo napočítáno jen 132 osob, které deklarovaly českou národnost a 78 češtinu či slovenštinu za mateřský jazyk, přitom podle sčítání byli Češi v rámci okruhů rozděleni následovně: v Nižinském okruhu 49 Čechů, v Konotopském 41 Čechů, v Černigovském 25 Čechů a v Hluchivském okruhu 17 osob české národnosti. Na druhou stranu v obou guberniích pozorujeme vyrovnaný poměr mezi venkovskou a městskou populací, v případě Černigovské gubernie žilo 68 Čechů ve městech a 64 na venkově, 85 a 83 v případě Poltavské gubernie. Vedle toho statistika vykazuje procentuálně nejvyšší podíl gramotných krajanů. V Poltavské gubernii bylo 151 krajanů gramotných (89,9 %), z toho 81 psalo a četlo jazykem své národnosti, v Černigovské gubernii bylo 120 krajanů gramotných (90,9 %) a 61 z nich četlo a psalo česky nebo slovensky (Vsesojuznaja perepis naselenija, Tom XII, 1929, s. 288–291, 293–295, 298–306; Vsesojuznaja perepis naselenija, Tom XII, 1929, s. 295–297; Vsesojuznyj perepys ljudnosti, Tom XI, 1929, s. 79–84, 87–88; Sagač, 2010, s. 174). Mimo výše zmíněné okruhy byla zřízena v rámci Ukrajiny v říjnu 1924 ještě Moldavská autonomní sovětská socialistická republika z části území Podolské a Oděské gubernie. V roce 1926 zde bylo napočítáno 322 Čechů podle národnosti a 272 podle jazyka, z nich většina opět na venkově (289) a pouhých 33 osob žilo ve městech. Z hlediska gramotnosti bylo 227 gramotných (70,5 %) a 189 psalo a četlo česky či slovensky (Vsesojuznaja perepis naselenija, Tom XIII, 1929, s. 39–41).

Srovnáním počtu Čechů na základě určení národnosti a na základě rodného jazyka vyjádřeného v procentech podle bývalých gubernií vidíme, že k nejmenší asimilaci došlo ve Volyňské (93,9 %), Katěrinoslavské (81,9 %), Kyjevské (80,8 %), Oděské (77,4 %) a částečně Podolské gubernii (63,8 %), tedy v guberniích, kde byli Češi početněji usazeni. Na druhou stranu v Černigovské (59,1 %), Doněcké (57,3 %), Charkovské (54,7 %) a Poltavské (49,4 %) gubernii, v nichž byli Češi usazeni v nevelkém počtu, byl rovněž zjištěn významný podíl osob české národnosti s českým jazykem, byť v porovnání s výše uvedenými guberniemi nižší. Procentuální podíl Čechů na základě určení rodného jazyka v rámci zbývajících gubernií však nenásvědčuje tomu, že splynuli s místní populací. Na základě toho můžeme udělat závěr, že politika korenizace alespoň v prvních pěti guberniích pozitivně ovlivnila národnostní vývoj české menšiny.

Na přelomu 20. a 30. let proběhla v Sovětském svazu řada politických a hospodářských změn. Ty vedly ke zhoršení celkové situace české menšiny. Kolektivizace zemědělství a s ní spojené tažení proti kulakům a buržoaznímu nacionalismu neruských národností

negativně ovlivnily postavení české menšiny, protože jejich hospodářství patřila mezi zámožnější. Zhoršování situace Čechů, ale také jiných národnostních menšin pokračovalo ve druhé polovině 30. let a vyvrcholilo v průběhu Velikého teroru i krátce po něm, kdy vůči národnostním menšinám převládla podezíravá atmosféra. Menšiny byly označeny za nepřátele lidu, docházelo k jejich deportacím a zatýkání (Borák, 2003, s. 63; Martin, 2011, s. 579–580). Česká menšina tak sdílela osudy jiných národnostních menšin Ukrajiny. Ačkoliv represe a deportace probíhaly minimálně již od konce 20. let, k největší represivní akci proti českým kolonistům došlo v září 1938 v Žitomiru, kdy na základě falešného obvinění z členství v české vojensko-povstalecké špionážní organizaci zvané České družstvo bylo popraveno celkem 80 lidí, z toho 78 Čechů.⁹ Za této situace lze předpokládat menší ochotu uvádět svou národnost a jako důsledek pak pokles počtu české menšiny. Podle sčítání lidu v roce 1939 skutečně došlo na Ukrajině k dalšímu poklesu české populace, a to na 14 786 (Vsesojuznaja perepis naselenija 1939 goda, 2024). V této pro národnostní menšiny nepříznivé situaci by však bylo velmi zjednodušující vysvětlovat tento pokles pouhou vůlí k asimilaci. Na daném poklesu se nepochybně podepsaly také deportace, jejímiž oběťmi se stávali Češi, stěhování perzekvovaných rolníků do měst a v neposlední řadě i výjezdy do Československa na počátku 30. let.¹⁰ To potvrzuje zvýšení počtu městské populace na 4 265 a pokles počtu venkovské populace na 10 521 oproti předchozímu sčítání.

Pokud jde o rozmístění Čechů na území Ukrajiny na konci 30. let, nejvíce Čechů zůstávalo v Žitomirské oblasti v počtu 5 927 osob, dále v Kyjevské oblasti v počtu 2 102 osob, Kamenec Podolské oblasti v počtu 1 739 osob a čtveřici oblastí s největším počtem Čechů uzavírá Vinická oblast, kde se k české národnosti přihlásilo 1 254 osob. Ve zbývajících oblastech počet Čechů již nepřesáhl tisíc osob, například v Záporožské oblasti uvedlo podle výsledků daného sčítání českou národnost 963 osob a v Oděské oblasti žilo 883 Čechů. Dále v roce 1939 žilo 305 Čechů ve Stalinské oblasti. Na stejných číslech se počet osob české národnosti pohyboval v Mykolajivské a Dněpropetrovské oblasti, v obou uvedlo českou národnost 274 a 272 osob. V Charkovské oblasti uvedlo českou národnost 206 osob, ve Vorošilohradské, respektive Luhanské oblasti 181 osob, v Poltavské oblasti 126 Čechů, v Černigovské a Sumské oblasti žilo v roce 1939 celkem 107 a 101 osob, a v Kirovohradské oblasti bylo zaznamenáno nejméně Čechů – 74 osob (Vsesojuznaja perepis naselenija 1939 goda, 2024).

Na závěr by bylo vhodné připomenout i slovenskou menšinu na Ukrajině, která byla po celé meziválečné období považována za součást jednotného československého národa. Z tohoto důvodu bývá slovenská národnost v některých případech uváděna společně s českou. Bohužel samostatnou slovenskou národnost můžeme najít až v neúplném sčítání v roce 1920 a poté ve sčítání v roce 1939. Naopak sčítání v roce 1926 zahrnuje pod jednou kolonkou Čechy a Slováky, a tak nemůžeme určit počet Slováků na Ukrajině během tohoto sčítání. Rozbor počtu Slováků v těchto sčítáních přitom naznačuje, že se jednalo rovněž o nepočtenou menšinu. Ve skutečnosti jich bylo ještě méně než Čechů. Podle neúplného

9 Tato událost již byla dostatečně popsána ukrajinskými i českými historiky, z nich uvedme alespoň Maju Lutaj a na české straně Mečislava Boráka (Borák, 2014, s. 111–123; Lutaj, 2008, s. 17–20). Uplatnění výše zmíněných perzekucí vůči Čechům vystihl M. Borák (Borák, 2003, s. 63–67; Týž, 2014, s. 40–46).

10 Podle J. Vaculíka odjelo v první polovině roku 1930 z celého SSSR do Československa 250 osob a dalších 250 bylo připraveno k odjezdu (Vaculík, 1998, s. 94).

sčítání z roku 1920 žilo na Ukrajině jen 169 Slováků (Naselenije Ukrajiny, 1922, s. 20). V roce 1939 se jejich počet snížil na 151 (Vsesojuznaja perepis naselenija 1939 goda, 2024). Z hlediska územního rozmístění žilo v roce 1920 nejvíce Slováků v Kyjevské gubernii (62), poté v rámci bývalé Chersonské gubernie (30), dále na území nově vzniklé Doněcké gubernie (32) a početnější komunitu vytvářeli ještě v Katěriloslavské gubernii (18) a Charkovské gubernii (16), ve zbývajících guberniích počet Slováků nepřesáhl 10 (Naselenije Ukrajiny, 1922, s. 20–23). V roce 1939 bylo nejvíce Slováků ve Stalinské oblasti (35), Kyjevské oblasti (23) a Mykolajivské oblasti (13). Ve zbytku oblastí jejich počet opět nepřesáhl 10 (Vsesojuznaja perepis naselenija 1939 goda, 2024). Tyto výsledky sčítání tak přinejmenším naznačují, že na rozdíl od Čechů nebyla hlavním místem slovenského usazení na Ukrajině Volyně, ale bývalá Kyjevská gubernie a jihovýchod Ukrajiny, v tomto případě bývalá Chersonská a Katěriloslavská gubernie. Současné představovali, alespoň podle údajů z roku 1939, spíše městskou komunitu (84 osob), s převahou mužského pohlaví (130 osob) (Vsesojuznaja perepis naselenija 1939 goda, 2024). Tudíž vidíme, že Češi šli hlavně „za půdou“, zatímco Slováci přišli na Ukrajinu „za prací“.

ZÁVĚR

Studie se zabývala dosud neprozkoumaným tématem demografického vývoje české menšiny na Ukrajině od roku 1897 až do roku 1939. Na základě rozboru jednotlivých výsledků sčítání můžeme říct, že Češi byli nepočetnou, koncentrovanou a poměrně gramotnou menšinou žijící převážně na venkově. Většina byla usazena na území Volyně, početnější komunita žila také v okolí Kyjeva a na jihu Ukrajiny včetně Krymu. Také na východě Ukrajiny žili Češi, ale v porovnání s Volyní, bývalou Kyjevskou gubernií i guberniemi na jihu jich zde žilo výrazně méně. Celkově tak pozorujeme rozdíl mezi komunitou ukrajinských Čechů žijících na Volyni, bývalé Kyjevské gubernii, na jihu Ukrajiny a komunitou Čechů na východě země. První z nich byla početnější a tvořila převážně venkovskou populaci, druhá z nich představovala menší podíl na celkové české populaci, byla usazena většinově ve městech a vykazovala vyšší podíl gramotnosti. Ve skutečnosti však ani v rámci gubernií Češi netvořili jedno procento populace, což potvrzuje její nepočetnost.

SUMMARY

Statistic showed, that the Czech minority in explored period was little, concentrated and relatively literate minority. Looking at the geographic concentration of Czech minority, we may speak about two groups of Ukrainian Czechs. First group were Czechs living mainly on the territory of former Volhynian governorate, then in Kievan governorate and also in the southern governorates including Crimea. The second group constituted Czechs living in the eastern governorates and the rest of Ukraine. The main difference between both groups was that the first group of Ukrainian Czechs was bigger and settled more in the countryside, the second group was smaller, more literate and settled more in towns.

Poděkování

Článek vznikl za podpory projektu MSK s názvem „Podpora talentovaných studentů doktorského studia na Slezské univerzitě v Opavě 2021“ v rámci dotačního programu „Podpora vědy a výzkumu v Moravskoslezském kraji 2021“.

Literatura

ANDREJEV, E. M. et al. *Naselenije Sovetskogo Sojuza: 1922–1991*. Moskva: Nauka, 1993. ISBN 5-02-013479-1.

AUERHAN, J. *Československé jazykové menšiny v evropském zahraničí*. Praha: Orbis, 1935.

BOGOJAVLENSKIJ, D. *O pripiskach v perepisi 1939g*. [online]. Moskva: Institut demografii imeni A. G. Višnevskogo, 2013. [cit. 2. 6. 2024]. Dostupné z: <http://demoscope.ru/weekly/2013/0571/arxiv01.php>.

BORÁK, M. Českoslovenští občané z území dnešní České republiky perzekvovaní v SSSR. In: BORÁK, M. et al. *Perzekuce občanů z území dnešní České republiky v SSSR: sborník studií*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2003, s. 7–129. ISBN 80-7285-024-5.

BORÁK, M. *Zatajené popravy: Češi a českoslovenští občané popravení na sovětské Ukrajině: z historie Velkého teroru na Volyni a v Podolí*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik v Opavě, 2014. ISBN 978-80-7510-037-5.

CAPLIN, V. Statistika žertv stalinizmu v 30-e gody. *Pismo v redakciju. Voprosy istorii*. 1989, č. 4, s. 175–181. ISSN 0042-8779.

DAVIES, R. W. et al. The soviet population and the censuses of 1937 and 1939. In: *The Industrialisation of Soviet Russia Volume 7: The Soviet Economy and the Approach of War, 1937–1939*. London: Palgrave Macmillan, 2018, p. 129–153. ISBN 978-1-137-36238-4.

DMITRIJENKO, M. F. Zminy v administratyvno-terytorialnomu ustroji Ukrajiny v 1919–1920 rr zakinčennja. *Ukrajinskyj istoričnyj žurnal*. 2004, č. 1, s. 43–52. ISSN 0130-5247.

GALIN, P. *Kak proizvodilis perepisi naselenija v SSSR*. Mjunchen: Institut po izučeniju istorii i kultury SSSR, 1951.

LUTAJ, M. *Čechy na Žytomyrščyni. Istorija i sohodennja*. Žytomyr: Vyd-vo ŽDU im. I. Franka, 2008.

MAGOČIJ, P. R. *Ukrajina: istorija jiji zemel' ta narodiv*. Užgorod: Vydavnyctvo V. Padjaka, 2017. ISBN 978-966-387-111-0.

MAKSUDOV, S. Perepisi naselenija 1937 i 1939 gg. In: ŽIROMSKAJA, V. (Sost.). *Mir glazami istorika: pamjati akademika Jurija Aleksandroviča Poljakova*. Moskva: Institut rossijskoj istorii RAN, 2014, s. 307–332. ISBN 978-5-8055-0263-8.

MARTIN, T. *Imperija „položiteľnoj dějatělnosti“. Nacii i nacionalizm v SSSR, 1923–1939*. Moskva: Rossijskaja političeskaja enciklopedija (ROSSPEN); Fond Prezidentskyj centr B. N. Jelcina, 2011. ISBN 978-5-8243-1523-3.

POLIŠČUK, J. *Nacionalni menšiny Pravoberežja Ukrajiny u konteksti etničnoji polityky Rosijskoji imperiji (kinec XVIII – počatok XX st.)*. Kyjiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrajiny, 2012. ISBN 978-966-02-6549-3.

SAGAČ, O. Zminy v administratyvno-terytorialnomu podili USRR na počatku 20-ch pp. XX st. *Regionalna istorija Ukrajiny. Zbirnyk naukovych statěj*. 2010, č. 4, s. 167–176. ISSN 2519-2760.

SCHWARTZ, L. A History of Russian and Soviet Censuses. In: CLEM, R. (ed.). *Research Guide to the Russian and Soviet Censuses*. Ithaca: Cornell University Press, 1986, p. 48–69. ISBN 978-0-8014-1838-9.

SUKMANOV, E. Razvitije gosudarstvennoj sistemy vsesojuznych perepisej v 1920–1939 gg.: na materialach Centralnogo Černozemja. *Učenyje zapiski: elektronij naučnyj žurnal Kurskogo gosudarstvenogo universiteta*. 2013, roč. 26, č. 2. ISSN 2074-1774.

TOLC, M. Repressirovannaja perepis. *Rodina*. 1989, č. 11, s. 56–61. ISSN 0235-7089.

VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů II. 1914–1945*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 1998. ISBN 80-901878-8-9.

VOLKOVA, A. *Čechy na pıvdni Ukrajiny (druha polovyna XIX – perša tretyna XX stolittja)*. Simferopol: Antika, 2006. ISBN 966-2930-13-2.

VOROBJEV, N. *Vsesojuznaja perepis naselenija 1926g*. Moskva: Gosstatizdat, 1957.

ŽIROMSKAJA, V. Vsesojuznaja perepis naselenija 1939 g.: Istorija provedenija, ocenka dostovernosti. In: POLJAKOV, J. (red.). *Vsesojuznaja perepis naselenija 1939 goda: Osnovnyje itogi*. Moskva: Nauka, 1992, s. 4–10. ISBN 5-02-008625-8.

ŽIROMSKAJA, V. Vsesojuznyje perepisi naselenija 1926, 1937, 1939 godov. Istorija podgotovki i provedenia. *Istorija SSSR*. 1990, č. 3, s. 84–102. ISSN 0131-3150.

ŽIROMSKAJA, V. et al. *Polveka pod grifom "sekretno": Vsesojuznaja perepis naselenija 1937 goda*. Moskva: Nauka, 1996. ISBN 5-02-009756-X.

Statistika

Nacionalnyj sklad silskoho naselennja Ukrajiny (za nacionalnistŭ hospodariv). Poperedni pidsumky Vsesojuznoho perepisu naselennja 1926 r. Tom 1. Vyp. 1. Charkiv, 1927.

Pervaja vseobščaja perepis naselenija Rossijskoj Imperii 1897g. T. 3: Bessarabskaja gubernija. Trojnickyj, N. A. (red). SPb: Izdanie Centralnogo statističeskogo komiteta Ministerstva vnutrennich del, 1905; T. 8: Volyňskaja gubernija. SPb: Izdanie Centralnogo statističeskogo komiteta Ministerstva vnutrennich del, 1904; T. 13: Jekaterinoslavskaja gubernija. SPb: Izdanie Centralnogo statističeskogo komiteta Ministerstva vnutrennich del, 1904; T. 16: Kyjevskaja gubernija. SPb: Izdanie Centralnogo statističeskogo komiteta Ministerstva vnutrennich del, 1904; T. 32: Podolskaja gubernija. SPb: Izdanie Centralnogo statističeskogo komiteta Ministerstva vnutrennich del, 1904; T. 33: Poltavskaja gubernija. SPb: Izdanie Centralnogo statističeskogo komiteta Ministerstva vnutrennich del, 1904; T. 41: Tavričeskaja gubernija. SPb: Izdanie Centralnogo statističeskogo komiteta Ministerstva vnutrennich del, 1904; T. 47: Chersonskaja gubernija. SPb: Izdanie Centralnogo statističeskogo komiteta Ministerstva vnutrennich del, 1904; T. 46: Charkovskaja gubernija. SPb: Izdanie Centralnogo statističeskogo komiteta Ministerstva vnutrennich del, 1904; T. 48: Černigovskaja gubernija. SPb: Izdanie Centralnogo statističeskogo komiteta Ministerstva vnutrennich del, 1905.

Predvaritěl'nyje itogi perepisi v Krymu v 1921 g. Vyp 1. Simferopol, 1922.

Naselenije Ukrajiny po dannym perepisi 1920 goda (Svodnyje dannyje po gubernijam i ujezdam). Statistika Ukrajiny. Tom. 1. Vyp. 11, č. 28. Charkov, 1922.

Vsesojuznaja perepis naselenija 1926 goda. Tom XII. Ukrajinskaja Socialističeskaja Sovetskaja Respublika. Pravoberežnyj podrajon. Levoberežnyj podrajon. Otděl 1 Narodnosť, Rodnoj jazyk, Vozrast, Gramotnosť. Moskva, 1929.

Vsesojuznaja perepis naselenija 1926 goda. Tom XIII. Ukrajinskaja Socialističeskaja Sovetskaja Respublika. Stepnoj podrajon. Dnepropetrovskij podrajon. Gornopromyšlennyj podrajon. Otděl 1 Narodnosť, Rodnoj jazyk, Vozrast, Gramotnosť. Moskva, 1929.

Vsesojuznaja perepis naselenija 1939 goda [online]. [cit. 2. 6. 2024]. Dostupné z: <https://www.demoscope.ru/weekly/ssp/census.php?cy=2>.

Vsesojuznyj perepys ljudnosti 1926 roku. Tom XI. Ukrajinska socialistična radjanska respublika. Pidsumky po respubliči. Polissja. Viddil 1 Nacionalnistŭ, Ridna mova, Vik, Pismennistŭ. Moskva, 1929.

Přílohy

Tab. 1 Sčítání v roce 1897

Gubernie	Celkem	Podíl na čs. populaci	Muži	Ženy	Venkov	Město
Volyňská	27 670	75,4 %	13 855	13 815	26 708	962
Kyjevská	3 294	9 %	1 771	1 523	2 211	1 083
Tauridská	1 962	5,3 %	1 024	938	1 739	223
Chersonská	1 351	3,7 %	788	563	642	709
Podolská	886	2,4 %	496	390	723	163
Besarábská	482	1,3 %	288	194	306	176
Katěrinoslavská	450	1,2 %	265	185	265	185
Charkovská	221	0,6 %	143	78	79	142
Černigovská	209	0,6 %	111	98	122	87
Poltavská	156	0,4 %	100	56	72	84
	36 681		18 841	17 840	32 867	3 814

Zdroj: Vlastní zpracování na základě výše citované statistiky

Tab. 2 Neúplné sčítání v roce 1920

Původní členění	Nové členění	Celkem	Muži	Ženy	+/-
Volyňská	Volyňská	-	-	-	-
Podolská	Podolská	-	-	-	-
Kyjevská	Kyjevská	3 512	2 018	1 494	+218
Chersonská gubernie	Oděská	1 430	802	628	
	Mykolajivská	406	235	171	+485
Katěrinoslavská	Katěrinoslavská	189	116	73	-261
	Záporožská	-	-	-	-
	Doněcká	719	487	232	-
Charkovská	Charkovská	445	289	156	+224
Černigovská	Černigovská	146	99	47	-63
Poltavská	Poltavská	138	90	48	-18
	Kremenčucká	119	74	45	-
		7 104	4 210	2 894	

Zdroj: Vlastní zpracování na základě výše citované statistiky

Tab. 3 Sčítání v roce 1926

Gubernie	Celkem	+/-	Muži	Ženy	Venkovská	Městská
Volyňská	7 466	-20 204	3 716	3 750	6 749	717
Podolská	603	-283	334	269	343	260
Kyjevská	4 280	+768	2 271	2 009	2 893	1 387
Oděská	1 197	-233	638	559	820	377
Mykolajivská*	-	-	-	-	-	-
Katěrinoslavská	1 135	+946	530	605	898	237
Záporožská**	-	-	-	-	-	-
Doněcká	492	-227	300	192	67	425
Charkovská	296	-149	179	117	69	227
Černigovská	132	-14	81	51	64	68
Poltavská	168	+30	121	47	83	85
Kremenčucká***	-	-	-	-	-	-
AMSSR	322		168	154	289	33
Celkem	16 091		8 338	7 753	12 275	3 816

Vysvětlivky: * Sloučena v roce 1922 s Oděskou gubernií; ** Sloučena v roce 1922 s Katěrinoslavskou gubernií; *** Její újezdy rozděleny mezi Poltavskou, Kyjevskou a částečně Katěrinoslavskou gubernií.

Zdroj: Vlastní zpracování na základě výše citované statistiky

Tab. 4 Sčítání v roce 1939

Oblast	Celkem	Muži	Ženy	Města	Venkov
Žitomirská oblast	5 927	2 724	3 203	899	5 028
Kyjevská oblast	2 102	1 087	1 015	1 299	803
Kamenec Podolská	1 739	845	894	262	1 477
Vinická	1 254	603	651	254	1 000
Zápороžská	963	439	524	177	786
Oděská	883	478	405	281	602
Stalinská	305	184	121	276	29
Mykolajivská	274	135	139	51	223
Dněpropetrovská	272	151	121	219	53
Charkovská	206	115	91	184	22
Vorošilohradská	181	97	84	131	50
Poltavská	126	81	45	64	62
Černigovská	107	76	31	43	64
Sumská	101	70	31	55	46
Kirovohradská	74	45	29	36	38
AMSSR	272	132	140	34	238
Celkem	14 786	7 262	7 524	4 265	10 521

Zdroj: Vlastní zpracování na základě výše citované statistiky

Tab. 5 Slováci podle neúplného sčítání v roce 1920

Původní členění	Nové členění	Celkem	Muži	Ženy
Volyňská	Volyňská	-	-	-
Podolská	Podolská	-	-	-
Kyjevská	Kyjevská	62	43	19
Chersonská gubernie	Oděská	26	12	14
	Mykolajivská	4	2	2
Katěrinoslavská	Katěrinoslavská	18	11	7
	Záporožská	-	-	-
	Doněcká	32	26	6
Charkovská	Charkovská	16	11	5
Černigovská	Černigovská	2	2	-
Poltavská	Poltavská	2	2	-
	Kremenčucká	7	6	1
		169	115	54

Zdroj: Vlastní zpracování na základě výše citované statistiky

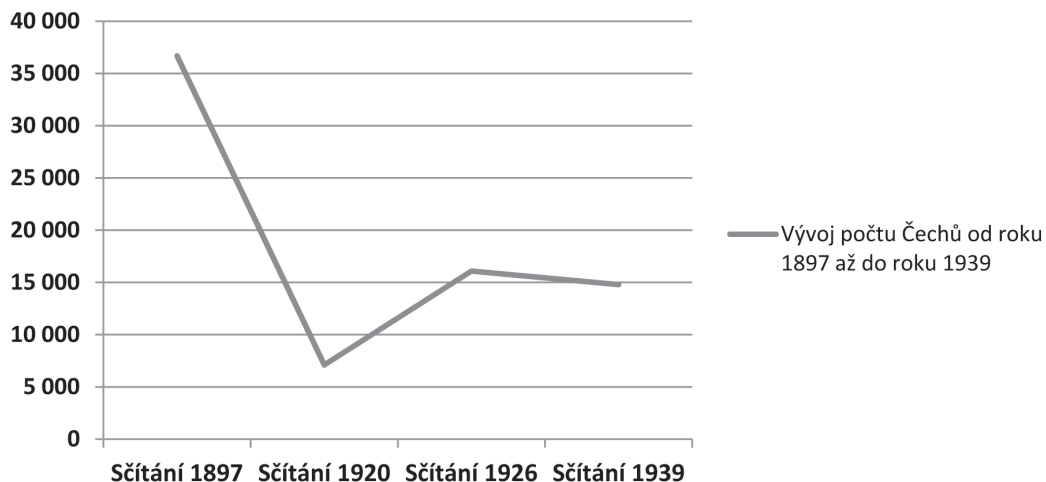
Tab. 6 Slováci podle sčítání v roce 1939

Oblast	Celkem	Muži	Ženy	Města	Venkov
Žitomirská oblast	7	7	-	3	4
Kyjevská oblast	23	23	-	11	12
Kamenec Podolská	8	8	-	3	5
Vinická	9	9	-	-	9
Zápороžská	6	5	1	4	2
Oděská	9	5	4	7	2
Stalinská	35	28	7	30	5
Mykolajivská	13	10	3	4	9
Dněpropetrovská	7	4	3	3	4
Charkovská	4	4	-	4	-
Vorošilohradská	9	7	2	7	2
Poltavská	8	7	1	4	4
Černigovská	5	5	-	-	5
Sumská	2	2	-	1	1
Kirovohradská	3	3	-	1	2
AMSSR	3	3	-	2	1
Celkem	151	130	21	84	67

Zdroj: Vlastní zpracování na základě výše citované statistiky

Graf 1 Vývoj české menšiny na Ukrajině od sčítání v roce 1897 až po sčítání v roce 1939

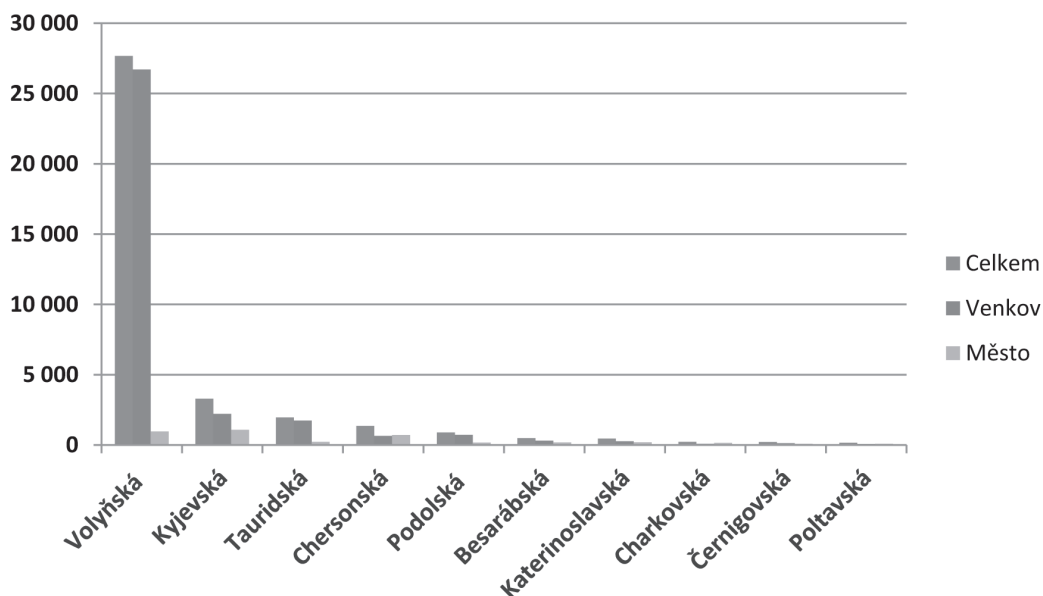
Vývoj počtu Čechů od roku 1897 až do roku 1939

Zdroj: Vlastní zpracování na základě výše citované statistiky

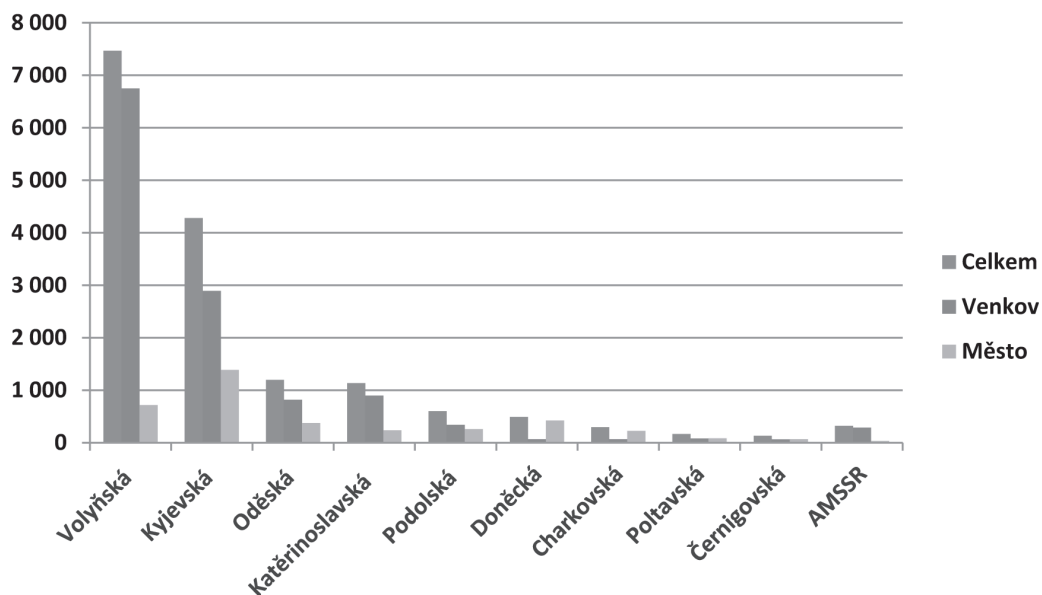

Graf 2 Sčítání 1897 – Rozmístění české menšiny podle jednotlivých gubernií a charakteristiky osídlení

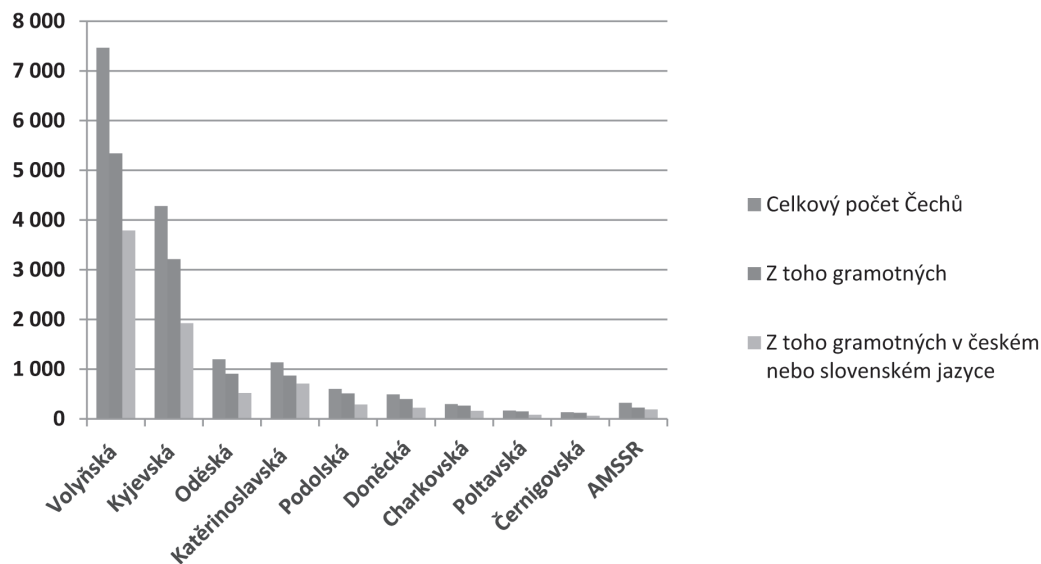

Zdroj: Vlastní zpracování na základě výše citované statistiky

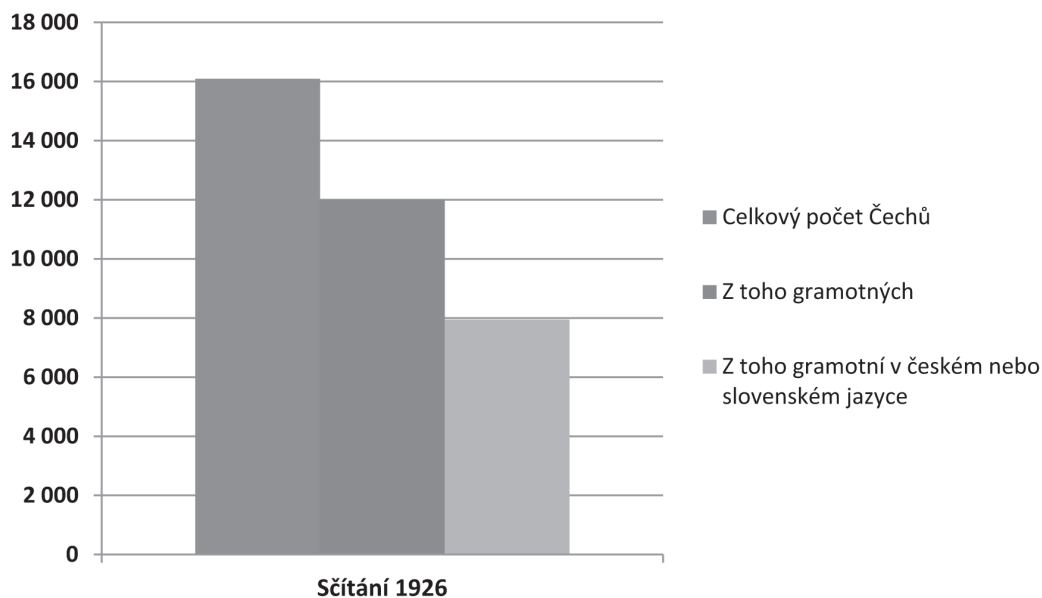
Graf 3 Sčítání 1926 – Rozmístění české menšiny podle bývalých gubernií a charakteristiky osídlení

Zdroj: Vlastní zpracování na základě výše citované statistiky

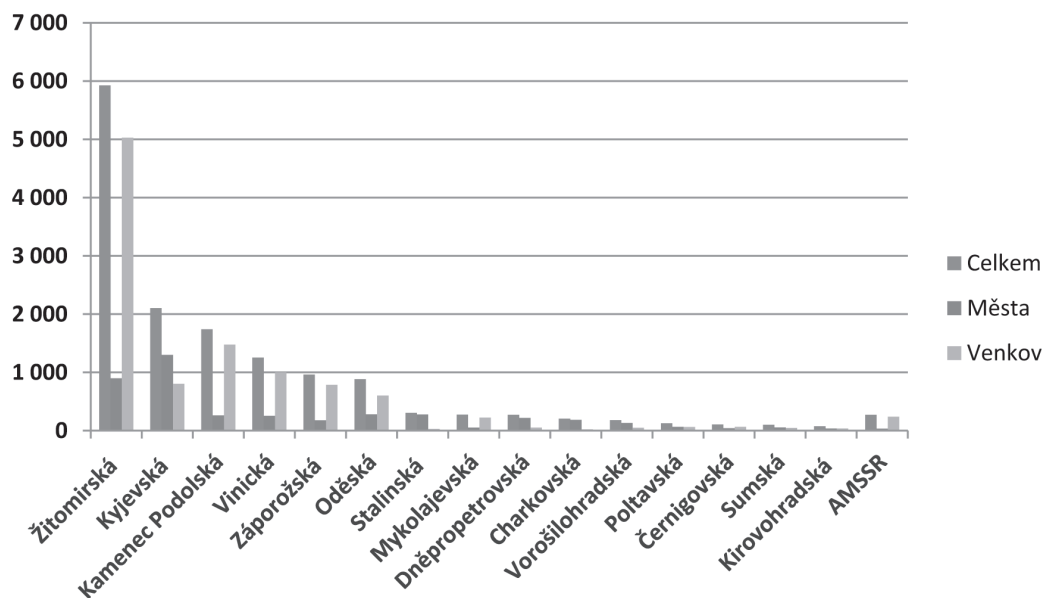
Graf 4 Sčítání 1926 – Gramotnost české menšiny podle bývalých gubernií

Zdroj: Vlastní zpracování na základě výše citované statistiky

Graf 5 Sčítání 1926 – Celková gramotnost české menšiny

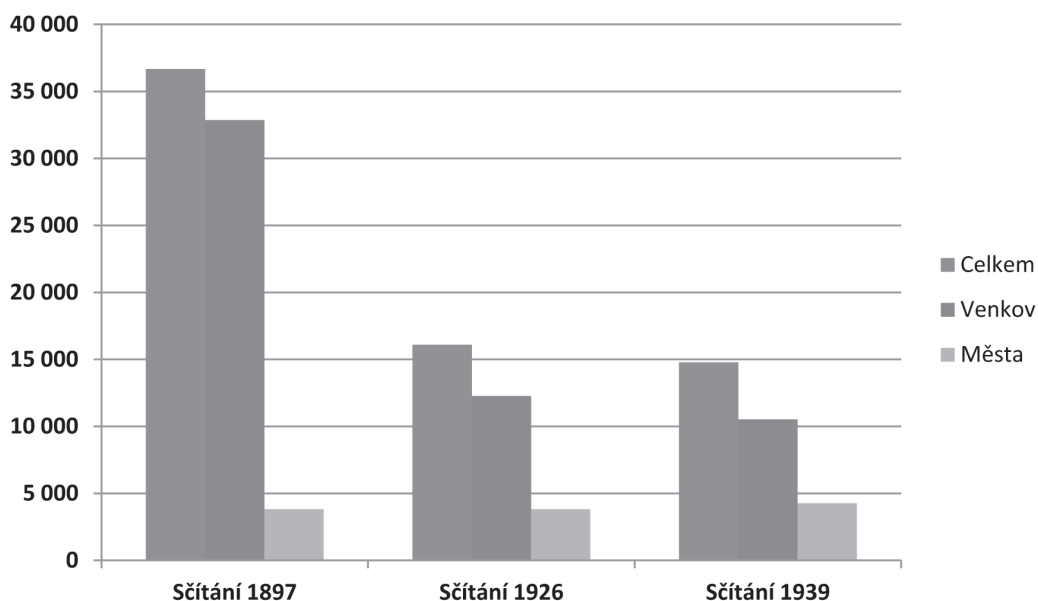
Zdroj: Vlastní zpracování na základě výše citované statistiky

Graf 6 Sčítání v roce 1939 – Rozmístění české menšiny podle tehdejších oblastí a charakteristiky osídlení

Zdroj: Vlastní zpracování na základě výše citované statistiky

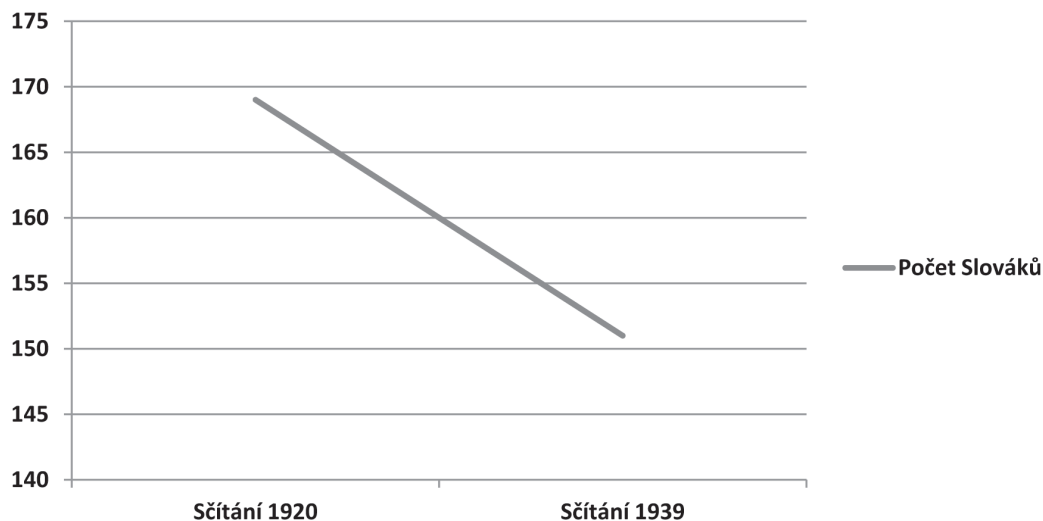
Graf 7 Sčítání 1897, 1926 a 1939 – Česká venkovská a městská populace

Zdroj: Vlastní zpracování na základě výše citované statistiky

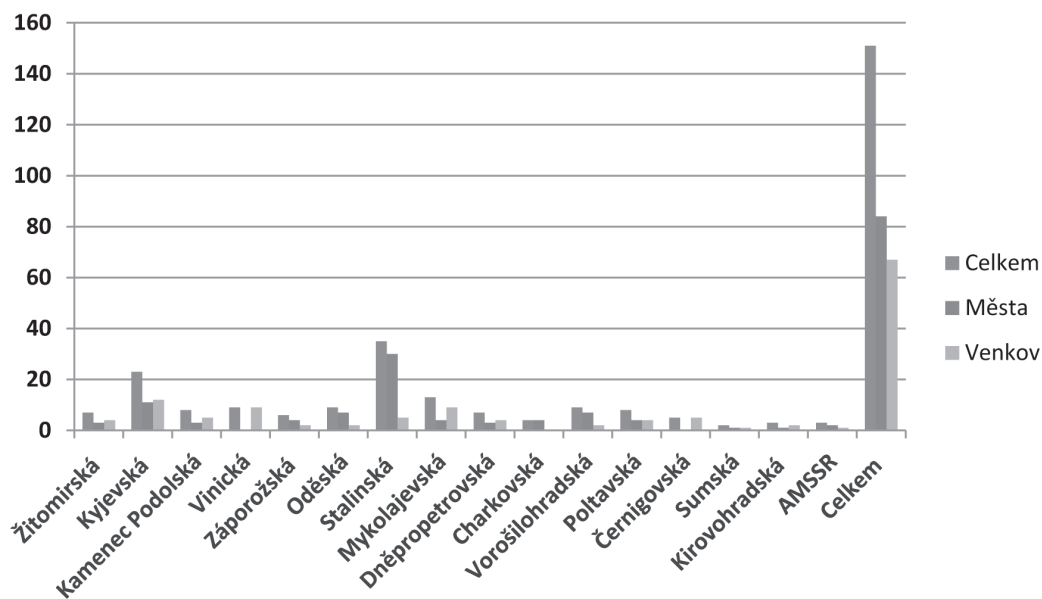
Graf 8 Vývoj počtu Slováků na Ukrajině za sčítání 1920 a 1939

Počet Slováků

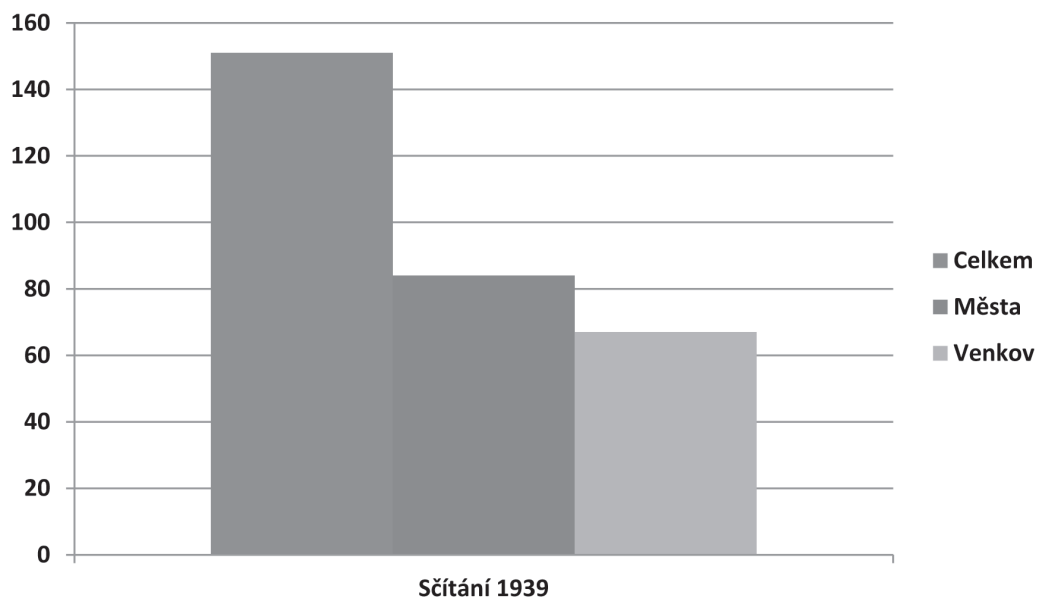

Zdroj: Vlastní zpracování na základě výše citované statistiky

Graf 9 Sčítání v roce 1939 – Rozmístění slovenské menšiny podle tehdejších oblastí a charakteristik osídlení

Zdroj: Vlastní zpracování na základě výše citované statistiky

Graf 10 Sčítání 1939 – Slovenská venkovská a městská populace

Zdroj: Vlastní zpracování na základě výše citované statistiky

Kontakt

Mgr. Daniel Vymětalík
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě, Slezská univerzita v Opavě
Masarykova třída 343/37, 746 01 Opava, Česká republika
danvymetalik@gmail.com